

Historievidenskab og fortælling

1.

Peter Burke har i en meget læseværdig artikel om begivenhedshistorien og fortællingens genoplivning («the revival of the narrative») peget på, at faget historie i de sidste par hundrede år har svinget mellem at lægge vægt på begivenhederne og på strukturerne, samfundstilstanden. Mange historikere – og det har som regel været de bedste – har bakset med problemet om at få koblet de to ting sammen.¹

Da faget professionaliseredes i 1800-tallet, var den dominerende holdning, at fagets genstandsfelt var begivenheder, og det lå derfor lige for, at fortællingen var den dominerende fremstillingsform. Og da tidens dominerende måde at fortælle på var realismen (bilder jeg mig ind), var det meget kulturligt, at historikernes produkter kom til at bære præg af dette. I et af oplæggene til seminaret læser jeg, at den moderne selvbiografi udvikledes »i en tid, der dyrkede plots, genealogier og udviklingsteorier« (Per Stounbjerg). Men det gælder også for historieskrivningen.

Det er måske det, vi ikke helt har sluppet, og som får en litteraturteoretiker som Hans Hauge til – med afsæt i Hayden White – at bebrejde historikerne, at de aldrig er kommet videre: »Da historien bliver Historie, skete det bl.a. ved at kritisere og afmytologisere den romantiske historieskrivning, og samtidig ophøjedes een sprogform, den realistiske, til den eneste. Det bemærkelsesværdige er, at der efter realismen i litteraturen fulgte mange andre skrivemåder, medens realismen fastholdtes i historien trods tidernes skiften. Og den fastholdes endnu«, hedder det.²

Historikerne er endda naive realister, fordi de ikke gør sig klart, at realismen som andre litterære genrer er en konstruktion (m.a.o. fordi de ikke er litteraturteoretikere!): »Realismen er en opfindelse. Eller: der findes andre måder at skrive historie på end den realistiske. Eksisterer sådanne måder? Skrives der historie på en ikke-realistisk måde? Måske. Men sagen er, at de ikke anerken-

des som historie af historikere, og det skyldes ikke, at de ikke er historie, men alene det faktum, at institutionen Historie ikke anerkender dem.«.³

Hauge går et andet sted så vidt, at han hævder, at »Det er sikkert et både empirisk og historisk faktum [sic!], at de historikere, der har lært nogle teknikker fra romanforfatterne, er ilde set blandt de videnskabelige historikere ligefrem proportionalt med hvor velsete de er af læsere og forlag«.⁴

Det er jeg nu ikke så sikker på, han har ret i, i hvert fald ikke i dag og ikke generelt. Så lad mig vende tilbage til Peter Burke. Den (eller de) dominerende tradition(er) inden for vestlig historieforskning efter 2. verdenskrig har givetvis været præget af den franske *Annales*-skole. Et centralt element i denne skoles fagopfattelse (og ikke kun dens) har været at kaste vrage på begivenhedshistorien og insistere på, at historikerne skulle studere »strukturer«. Begivenheder var kun overflade, hvis betydning alene lå i, hvad de kunne afsløre om dybereliggende strømninger og forhold. Dette bragte naturligvis den fortællende historie i miskredit, vægten kom til at ligge på analyse og beskrivelse. (Nu kan man selvfølgelig, som nogle har villet det, hævde at selv strukturel historie med nødvendighed antager en slags narrativ form, men så har man nok udvidet begrebet så meget, at man er lige ved at sige, at *alt* er fortælling.)

Det ser imidlertid ud til, at begivenhedshistorien igen er ved at komme til ære og værdighed, og vi har dermed fået det, som den britiske historiker Lawrence Stone i 1979 kaldte »The Revival of Narrative«.⁵ Den diskussion, det har udløst, har blandt andet kredset omkring det klassiske historiske problem med at kombinere den i en vis forstand statiske strukturanalyse og beretningen om begivenhedernes før og efter. Og det er ikke kun en diskussion om, hvad der er det mest betydningsfulde i fortiden, men tilsyneladende også om *hvordan* man skal forklare. Traditionelle fortællende historikere tenderer mod at forklare personcentreret, det er individuelle karakterer og intentioner, der forklarer begivenheder og forhold i fortiden. Strukturhistorikerne derimod har foretrukket at lægge vægt på »omstændighederne«, »forholdene«.

Nu er det næppe altid en enkel sag at skelne mellem »begivenheder« og »strukturer«, og de fleste moderne historikere vil have en fagopfattelse, der insisterer på en kombination af disse tilgange.

2.

Man kunne derfor spørge sig, hvorfor det er blevet så vigtigt med fortællingens genkomst inden for historiefaget. Er det, fordi den giver nogle erkendelsesmæssige fordele? Eller har det noget at gøre med formidlingssituationen i faget. Jeg er mest tilbøjelig til at tro det sidste.

Det har – jeg havde nær sagt alle dage – været et centralt problem for historikerne, hvordan de skulle fremstille deres oparbejdede viden om fortiden. Der har fra tid til anden også i de senere år været gentagne råb om, at nu måtte historikerne altså se at få lært at formidle på en måde, så også almindelige mennesker gad læse dem. Og det har ikke kun været ikke-historikere, der har stillet den slags krav, men i mindst lige så høj grad været historikere selv. Råbene har kunnet være lidt svære at forstå, fordi der altid – og også nu – har været historikere, som ikke har følt sig for gode til at skrive „populært“ som det hedder, og som har været i stand til at nå ud til et publikum uden for fagfællernes kreds.

Senest lagde *Weekendavisen Bøger* spalter til diskussionen.⁶ Tre nybagte, men midaldrende (»yngre« hedder det også) doktorer, penneført af en jævnaldrende, »gjorde op med – som det hed – den danske historieskrivning som kedelig, uinspirerende og utidssvarende og krævede „spændende historier“«. På overfladen så det helt rabiata ud. »Dansk historieforskning er præget af puritansk dokumentarisme ... Det bevidste forsøg på at skabe „roman-agtige“ bøger og lave bestsellere er stort set ikke forsøgt i dette land ... Hvis du som forsker føler, at du ikke kan gå ud over det med noterne, så kommer du aldrig til at popularisere. Du må have mod til at gå ud i nogle tolkninger og fortællinger, der må være en vekselvirkning«, sagde Lotte Hedeager (som iøvrigt er arkæolog).

Og Henrik Stevnsborg supplerede med, at historikerne burde »skrive som romanforfatterne og som Le Roy Ladurie [mere om ham om lidt]. Der skal være et plot, det skal være spændende, læserne skal ønske at læse bogen af lyst, fordi der skal være en elementært spændende menneskelig historie, der vedkommer os alle sammen. Men så længe faget opfatter sig som ren naturvidenskab i sine metoder, så får du ingen til at interessere sig for fortællingens kunst«.

Lidt mere nuanceret var nok Birgitte Possing, men også hun mente at historikerne simpelthen var for kedelige, og hvis der var nogen, der forsøgte ikke at være det, så kom kollegerne straks med kniven. »Fremstillingen må dramatiseres – mente hun – skulle drama være mere uvidenskabeligt end kedsommelighed? Man kan komponere sit stof som en fortælling, i stedet for blot faktafremlæggelse. Der skal mere glød med i beskrivelsen. Men hos hovedparten af vore historikere er alt, hvad der ligner menneskelig glød blevet slukket for længe siden.«

3.

Birgitte Possing strejfedede her et centralt problem. Hvad med videnskabeligheden i alt dette. Er det muligt at bevare en historisk videnskabelighed, hvis man fremstiller fortiden som de tre kombattanter kræver det?

Umiddelbart kunne man måske mene, at videnskabelighed er én ting, mens fremstillingsform er noget ganske andet. Det var i hvert fald sådan historikerne så på det indtil det, vi – med nogen uret – plejer at kalde kildekritikkens gennembrud i slutningen af 1800-tallet. Før *historisk metode* blev til et spørgsmål om, hvordan man fik kundskab om fortiden, især ved hjælp af kildekritiske teknikker, var det et spørgsmål om fremstillingsformen, og historikerne kredsede om dette og talte om »det historiske kunstværk« som den højeste form for fremstillingskunst. Senere blev historieskrivningen imidlertid et problem for en positivistisk informeret historievidenskab.

I 1911 skrev dansk historievidenskabs store kirkefader Kr. Erslev et skrift, *Historieskrivning*, hvor han etablerede et skel mellem historieskrivning og historievidenskab som to forskellige genrer – til stor skade for danske historikers syn på muligheden for at skrive videnskab på en »populær« måde (men uden at det dog har afholdt mange historikere fra at dyrke historieskrivning, men så som en ikke-videnskabelig aktivitet).

Fagets udøvere er nok stadig på en eller anden måde præget af denne uholdbare sontring, som også synes at ligge som implicit angrebsmål i den refererede kritik. Spørgsmålet kan måske formuleres sådan: Kan der være fortælleformer (eller i det hele taget fremstillingsformer), som i sig selv gør fremlæggelsen af en videnskabeligt oparbejdet viden om fortiden »uvidenskabelig«?

Det kan det være vanskeligt at svare på, for svaret hænger til syvende og sidst på, hvad der begrunder historiefagets »videnskabelighed«. Men denne videnskabelighed har i det mindste noget at gøre med det empiriske materiale (vi plejer at kalde det »kilder«), og med argumenter og ræsonnementer, der et eller andet sted er bundet op på kilder. Den afgørende forskel mellem historie og fiktion er vel kravet til dokumentation og argumentation. Eller til i det mindste historikerens implicite mulighed for at kunne argumentere for alt, hvad der står i hans tekst, med henvisning til et kildemateriale.

Dertil kommer, at vi historikere – eller i det mindste de fleste af os, skulle jeg tro – et eller andet sted mener, at det, vi skildrer, har været eller har fundet sted »i virkeligheden«. Også selv om vi – måske post-modernistisk – mener, at vores opgave ikke er at finde ud af, hvordan verden som noget uden for os er, men at erkendelsesfeltet derimod angår, hvad vi kan sige om denne verden.⁷ I begge tilfælde mener vi trods alt – tror jeg – at der faktisk er mennesker, der

engang har tænkt, handlet, levet på den måde, der skildres eller på en måde, der kan skildres, som det sker, og i de omgivelser, de placeres i. Det er jo også det, der fascinerer, ikke blot os selv, men også vort marked!

En kvindelig historiker fortalte mig for ikke længe siden en historie fra det virkelige liv om, da hun skulle holde et foredrag på Lolland om J. P. Jacobsens *Marie Grubbe*. Salen var stuvende fuld, og hun syntes, hun havde noget meget interessant at sige om J. P. Jacobsens *Marie Grubbe*, og det den afspejlede om samfundet og dets normer i slutningen af 1800-tallet. Det var bare ikke det, folk var interesserede i. Det blev mere og mere tydeligt, at de kedede sig bravt, og hun måtte gribe til at læse op af bogen for at få fanget interessen igen.

Da spørgsmålene kom, blev det klart, hvorfor man var kommet: Var det *sandt* eller *rigtigt*, det Jacobsen skrev om Marie Grubbe. De var interesserede i den historiske Marie Grubbe, ikke i J. P. Jacobsens Marie Grubbe, i hvert fald kun i det omfang, de kunne få hold på, om hun var i overensstemmelse med den »virkelige« Marie Grubbe.

Dette er formentlig karakteristisk for manges forhold til historien. Og det skulle historikerne da være nogle tumber for ikke at udnytte. Problemet synes altså bare at være, at ikke mange gør det på en måde, der når ud over fagfællers kred.

4.

Spørgsmålet er så om fortællingens genkomst er et middel.

Vi så Henrik Stevnsborg fremhæve den franske historiker Emmanuel Le Roy Ladurie som et forbillede for en moderne historieformidling. Det er især hans bog om Montaignou, der tænkes på, når han dukker op som forbillede.⁸ Den har i hvert fald også solgt godt i hele den vestlige verden. Men når man har læst den, må det spørgsmål rejse sig, om det overhovedet er en fortælling i nogen traditionel forstand. Stevnsborg hævder ganske vist, at det er »en klassiker med et plot. Historieskrivning med litterære kvaliteter. Det er middelalderhistorie, men enhver kan læse den som en roman. Man må læse den færdig, så spændende er den«.

Nu er det bestemt en bog med mange gode historier i, men jeg ved ikke, hvor mange romaner der kaster sig ud i en minutiøs analyserende kortlægning af fx. familiestrukturer, omgangsformer og teologiske diskussioner i en pyrenæer-landsby i begyndelsen af 1300-tallet. Uffe Østergård kalder den da også med større ret »en analyserende fortælling«⁹, men ret beset er det en analyse af de sociale og mentale strukturer på et givet tidspunkt. Ind i analysen er vævet en række fortællinger eller brudstykker af fortællinger, men at kalde den

en romanagtig klassiker med et plot forekommer mig at strække ordenes betydning vel langt.

Ikke desto mindre kunne det se ud til, at det faktisk er muligt at skrive historie, der på en eller anden måde vedkommer moderne mennesker, uden at det er specielt »litterært«.

Jeg strejfede tidligere det spørgsmål om fortællingens genkomst havde at gøre med, at den gav nogle erkendelsesmæssige fordele. Som sagt tror jeg ikke, det er det, der er på spil. Ganske mange har også peget på, at netop vanskeligheden ved at kombinere begivenhed og strukturanalyse i fortællingens form betød, at der var tale om et erkendelsesmæssigt tilbageslag. Man skal imidlertid nok ikke være blind for, at den *form*, vor erkendelse, eller altså i dette tilfælde vor viden om fortiden, formidles i, også kan have nogle konsekvenser for vores indsigt og forståelse af den samme fortid.

Lad mig blot pege på det forhold, som Claus K. Christensen lægger frem i sit oplæg, at »Fortællinger læses nok prospektivt, men de fortolkes og forstås retrospektivt. Det er slutningen, der giver mening til begyndelsen og til fortællingen som sådan ... Det vil sige, at det først er med slutningen, fortællingen bliver en meningsfuld fortælling – eller rettere, bliver en fortælling overhovedet. Slutningen er altså forudsætningen for, at vi kan tale om en fortælling. Det vil på sin vis sige, at slutningen kommer før begyndelsen«. Problemet for mange historikere er vel imidlertid, at de vil fortælle fremad uden at forklare baglæns.

Når historien sker, er den så at sige en uafsluttet fortælling – og dermed meningsløs. De historiske aktører kan have nogle valgmuligheder, men de ved ikke, hvor det ender (hvis det overhovedet ender). De handler ofte med bestemte endemål for øje, men hvor ofte ender det ikke anderledes. Mulighederne er åbne – og det turde det være en vigtig pointe at få frem, hvis man vil forstå fortidens mennesker.

Men i det øjeblik historikeren iscenesætter fortiden i fortællingens litterære form, er hun måske allerede bundet til en forklaring af typen »det gik som det gik, fordi det gik som det gik«, fordi den narrative fremstilling allerede fra starten har retning og får en sammenhæng i lyset af, hvor den ender henne. Hvis dette er uundgåeligt, så må det i hvert fald for historikeren gælde om, at fastholde den fremadskridende approach og understrege de åbne muligheder, der har været i fortællingens forløb. Eller i det mindste gøre lysende klart, at den røde tråd, der måske ses i forløbet, er en konstruktion, en efterrationalisering fra den alvidende fortællers side.

For selvfølgelig er det en vigtig historisk opgave at *forklare*, hvorfor det endte anderledes – og historikeren forstår jo også i høj grad et forløb retrospektivt, men der er en fare, hvis slutningen i alt for høj grad determinerer for-

tællingen og forståelsen af fortællingen. For sådan er det virkelige liv jo ikke!¹⁰

5.

Dette bringer mig til spørgsmålet, om det er den klassiske fortælling med sit plot og sin begyndelse, midte og slutning, der i virkeligheden skal være historiens ideal?

Det er klart, at dette fortællingsmønster allerede med naturalismen problematiseredes (hvis jeg forstår Gunhild Aggers oplæg ret). Det er meget tænkeligt, at historikerne stort set ikke opdagede det og fortsatte med at skrive i den klassisk-realistiske stil, i hvert fald når de ikke skrev »videnskab«: dvs. dis-sekerede kilder, analyserede detaljer i den fortidige virkelighed, diskuterede fortolkninger og forklarede og forklarede. Selv når historikerne har kastet sig ud i den – af mange opfattede – uvidenskabelige beskæftigelse at skrive populært eller at skrive fortællinger, har de sikkert en fagligt betinget tilbøjelighed til at forklare læseren næsten i søvn. Historikerens metier er jo *også* at forklare, hvordan tingene hænger sammen. Der overlades sjældent meget til læseren. Heller ikke historikere kan nære sig for at ville belære. Og det er nok den største fare for fortællingen. Der må være et element af »meddigting« for læseren. Historikeren må holde sig i skindet og lade noget være usagt.

Mens det første hovedproblem, som den moderne diskussion om fortællingens genkomst har kredset om, som nævnt har været forholdet mellem be-givenhed og struktur, så har det andet hovedproblem været, hvilken slags fortælling skulle der så skrives. Og her er det, at det forekommer mig, at historikerne for længst har gjort sig klart – modsat hvad Hans Hauge tror, at den klassiske realistiske roman ikke længere slår til som forbillede.

Filmhistorikeren Sigfried Kracauer har foreslået, at historiefortællere hentede inspiration i den moderne fiktions »dekomposition af den tidslige kontinuitet«, og Peter Burke har med nogle spredte eksempler peget på en række teknikker, som har vundet indpas i nyere narrativ historieskrivning.¹¹ F. eks. at fortælle historien fra mere end en synsvinkel, med forskellige »stemmer«. Eller at erkende, at man ikke reproducerer »hvordan det virkelig var«, men præsenterer fortiden fra et bestemt synspunkt. Eller historikerne har ladet sig inspirere af antropologernes »tætte beskrivelse« og ved hjælp af mikrofortællinger om almindelige mennesker i deres lokale miljø forsøgt at vise, hvordan strukturer og strukturelle forandringer har haft indflydelse på den enkeltes liv (som f. eks. Natalie Z. Davis har gjort det i sin bog om Martin Guerre, der blev

filmatiseret¹²). Det sidste eksempel – og variationer over dette tema – kan også være et middel til at løse begivenhed-struktur problemet.

Med andre ord – selv om historieskrivningen trods alt må være bundet op på en før-efter struktur, ser det efterhånden ud til, at den ikke nødvendigvis behøver at være realistisk fortællende i klassisk forstand. Den kan meget vel i langt højere grad, end det måske har været tilfældet, tage farve af forskellige litterære teknikker, for ikke at tale om teknikker, som filmen har gjort os fortrolige med: hvorfor skulle ikke også historikerne kunne betjene sig af flashbacks, krydsklipping, spring i tid og rum, forskellige synsvinkler. Det vil givetvis være uvant både for forfatteren og for læserne, hvis sådan noget forekommer i en historievidenskabelig tekst. Men jeg har svært ved at se, at det skulle invalidere videnskabeligheden i foretagendet – med mindre der er en særlig videnskabelig fremstillingsform, der én gang for alle er lagt fast. Hvilket der næppe er.

Hermed vil jeg ikke være så rabiatt, at jeg vil kræve, at al historieskrivning skal være sådan, lige så lidt som jeg vil være med til, at historieskrivning, der ikke »kan læses som en roman«, af den grund er dårlig historieskrivning. Som Steen Busck har skrevet: »Historikere er nemlig ikke bare fortællere, og nogle er det i mindre grad end andre. Der findes f.eks. historikere, som slet ikke giver sig af med at skildre begivenhedsforløb, men som opstiller teorier om forskellige samfundsformer, produktionsmåder, eller hvad de nu opererer med af begreber. Ligesom det sker i de systematiske samfundsvidenskaber.«¹³

Men jeg er ikke uenig med Bent Blüdnikow, som stod bag det, der kom til at hedde »historiker-fejden« i *Weekendavisen*. Han proklamerede: »Verden er i hastig forandring, og videnskaberne må ændre sig med den. Hvis historievidenskaben vil have indflydelse på dannelsen af den historiske bevidsthed, må historikerne tage mediasamfundets udfordringer op.« Det er bl.a. derfor, vi engang imellem må fortælle, og vel at mærke forsøge at gøre det med inspiration fra de teknikker, som dette mediasamfund har gjort os fortrolige med.

Noter

1. Peter Burke: »History of Events and the Revival of the Narrative«, in Peter Burke (ed.): *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge 1991, p.233-248.
2. Hans Hauge: »Historiens vendinger – sproglige, litterære, pragmatiske«, in *Den jyske historiker*, 50 (*Findes historien – virkelig?*), 1990, p.16
3. Loc.cit., p.18.
4. Hans Hauge: *Historiens og Litteraturens Genmæle*, Arbejdsrapport 73, Center for Kulturforskning, Aarhus 1990, p.7.
5. Lawrence Stone: »The Revival of Narrative«, in *Past and Present*, 85, 1979, p.3-24.

6. *Weekendavisen*, Tillægget »Bøger«, 25. sept. – 1. okt. 1992, og de følgende numre.
7. Jf. Uffe Østergård: »Efter den videnskabelige historieforsknings storhed og fald«, in Erik Christiansen & Jens Chr. Manniche (red.): *Historiens ansigter*. Aarhus 1991, p.142 ff.
8. Emmanuel Le Roy Ladurie: *Montaillou, en middelalderby og dens mennesker*, Kbh. 1986. Fransk originaludg. 1975.
9. Østergård, loc.cit., p.151.
10. Jf. til dette Østergård, loc.cit., p.152 ff. Han refererer til Paul Ricoeur.
11. Peter Burke, op.cit. Kracauer-henvisningen (p.237) er til *History: The Last Things before the Last*, New York 1987, p.178 ff.
12. Natalie Zemon Davis: *The Return of Martin Guerre*, Cambridge, Mass. 1973.
13. Steen Busck: »Historie og sandhed«, *Den jyske historiker*, 50 (se note 2), p.52.

